

ਦੇਸੀ ਪੰਥੀ

ਪੰਥ
ਗਿਆਨੀ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

| ગુજરાતી કોમ્પ્યુટર વિભાગ |

અનુક્રમાંક ૨૨૪૮૬ કિંમત ૦.૪૦

ગ્રંથનામ ક/૧૨૦૦ પાંચમી

વર્ગિક ૬-૧૩

વર્ષ ૪ થું નવચેતન પ્રકાશન : ૨૭
આપણી બાળશ્રદ્ધા પુસ્તક ૧ લું.

કલમની પીંછીથી

—: લેખક :—
સ્વ. શ્રી. ગિજુભાઈ

—: ચિત્રલેખા :—
શ્રી. સુશીલા બધેકા

—: સંપાદકો :—
સોમાભાઈ ભાવસાર : દિનેશ ઠાકોર

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર
૨૪૫૬; ભદ્ર: અમદાવાદ.

: પ્રકાશક :
પુરુષોત્તમ પૂ. પારેખ
નટવરલાલ લ. વોરા
નવચેતન સાહિત્ય મંદિર. રૂપક; ભદ્ર, અમદાવાદ.

વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ
૬-૧૨-૨૨
૨૨-૪-૨૨
સર્વ હક્ક સ્વાધીન

કિંમત
●—૪—●

—: મુદ્રક :—
મણિલાલ હગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ધીકાંટા : અમદાવાદ.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ નિ વે દ ન

આપણી બાળવ્રંથમાળાના ૪ થા વર્ષની ૧ લી ચોપડી તરીકે સ્વ. શ્રી. ગિજુભાઈની ‘ કલમની પીંછી ’ નામની ચોપડી ધરતાં અમને આનંદ થાય છે.

જીવતાં પાત્રોને જોઈને—અવલોકીને સ્વ. શ્રી. ગિજુભાઈની કલમે જીવંતપાત્રો શબ્દોદ્ધારા જે રીતે આ ચોપડીમાં રજૂઆત છે તે ખરેખર અદ્ભુત છે. આ ચોપડીનાં ચિત્રો તેમની પુત્રી શ્રી સુશીલાબેને દોર્યાં છે.

ગુજરાતનાં બાળકોને સ્વ. ગિજુભાઈની આ ચોપડી ગમી જશે એવી અમને આશા છે. આ લખીએ છીએ ત્યારે એમની ખોટ અમને સાલ્યા વિના રહેતી નથી. પ્રભુ એમના આત્માને શાંતિ આપે.

સંપાદકો

■ અ નુ ક્ર મ ણિ કા ■

ક્રમ	લેખ	પાન
૧	શવેા શકરવારીઓ	૫
૨	ગોવેા ક્ષીટર	૯
૩	વિઠલેા વેદાળેા	૧૪
૪	માણ ...	૨૧
૫	કાનો રખારી	૨૭
૬	નથુ પીંજરો	૩૦
૭	રત્નો ભાંડ	૩૬

† † † † † † † † † † † †

■ ■ ■ ■ ■ શવો શકરવારીઓ

શવોને બધા શકરવા-
રીઓ કહેતાં. શુક્રવાર આવે
ને શવો દાળીઓની રેંકડી
લઈને ગામમાંનીકળે.

શવો રેંકડી ધકેલતો જાય
ને સાદ પાડતો જાય: ‘ગરમા
ગરમ શકરવારીઓ, જોર
ગરમાં ગરમ ચણા, ગરમા

ગરમ શકરવારીઓ...’

શવોનો સાદ નાનાં છોકરાં સાંભળે, છોકરાની
બા સાંભળે, છોકરાનાં દાદા સાંભળે, દાદી સાંભળે.

દાદા કહેશે, “એલા આજે તો શકરવાર લાગે

છે. દાદી કહેશે, “ હા, શકરવારી દાળીઆ. ” દાદા દાદીના મોઢામાં દાંત નહિ પણ ખાવાનું મન થાય.

બા બેન કહેશે, “ દ્યો, ઘડીકવારમાં તો શકર-વાર આવ્યો. જાણે ગઈકાલે જ મશાલા દાળીઆ કર્યા’તા ને ખાધા’તા. નાનાં બાળકો કહેશે, “એ બા, શવો નીકળ્યો છે, શકરવારીઆ નીકળ્યો છે, અમારે દાળીઆ લેવા છે. ”

બા અને બેનને દાળીઆ બહુ ભાવે. દાદા દાદીનેયે ભાવે તો ખરા જ ને ! પણ એનાથી કાંઈ રેંકડીએ જવાય છે ?

બા બેન કહેશે, “ ઠીક ત્યારે, બે પૈસાના લઈ આવો. ”

બેન કહેશે, “ એટલે દાળીઆ નહિ થાય. ”

દાદા કહેશે, “ ચાર પૈસાના લાવો ને ભઈ, છોકરાં દાળીઆ ખાઈ રાજ થશે. ”

ચાર પૈસાના દાળીઆ લાવે. શવો તાજુડી દ્યે, દાળીઆ તોળે, ઉપર થોડુંક મીઠું મરચું ભભરાવે ને પડીકું વાળ આપે.

છોકરાં દાળીઆ લઈ બા પાસે દોડે.

બા કહેશે, “અહીં આવો, આપણે ભાગ પાડીએ”

બા ભાગ પાડે. “આટલા દાળીઆ દાદા દાદીના. એને કાંઈ દાંત છે ? ખાંડીને ભૂકો કરીને ધી ગોળ નાખીને ખવરાવશું. આટલા દાળીઆ તમારા. દયો તમારા ખીસામાં. ખાતા જ્યો ને રમતા જ્યો ને આટલા હવે અમારા. આટલામાં તો બેન અને હું ખાશું ને વળી તમારા બાપા માટે પણ રાખીશું”

છોકરાં દાળીઆ લઈ ઉપડી જાય. બા બેન અ-થાણુની બરાણીઓ ઉઘાડે. રાતુંચોળ તેલ ને મરચું કાઢે ને દાળીઆમાં ભેળવે. પછી સૂ સૂ કરતાં ખાતા જાય ને દાળીઆને વખાણુતા જાય.

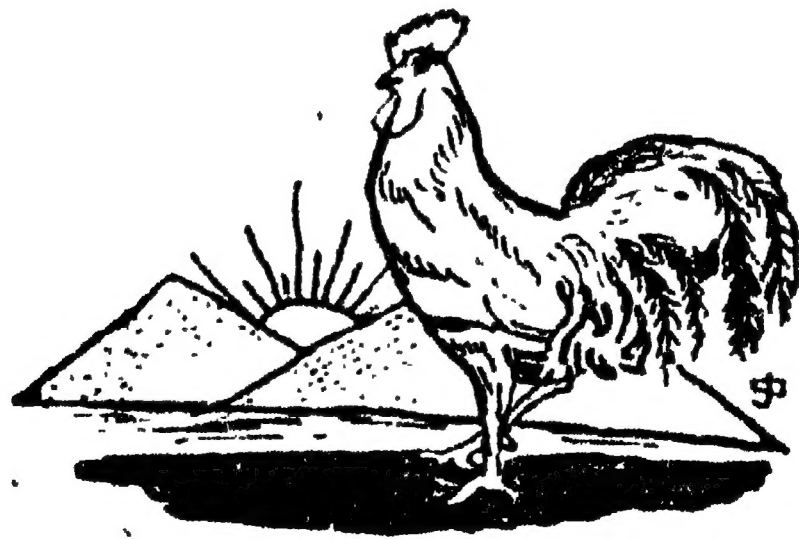
દાદાજીને તો દાળીઆ ખાંડી દેવા પડે. પણ દાદાજી પોતે જ હોંશીલા એટલે ખારણી લે, દર-તો લે. અને હળું હળું પોતે જ દાળીઆ ખાંડે. પછી દાદાજી પોતે એમાં ગોળ ભેળવે અને જરાક ધી નાંખી દાદા દાદી દાળીઆનો લાડવો ખાય.

સાંજે બાપા આવે. ચંપકની બાકહેશે, “દયો,

આ દાળીઆનો તમારો ભાગ રાખ્યો છે તે. આ દાળીઆના લાડવાનો કટકો. દાદાજીને લાડવો કરી દીધો હતો. એને લાડવો બહુ ભાવે.”

બાપા કહેશે, “ હા, એલા, આજતો શકરવાર છે ને? શવો શકરવારીઆ આવ્યો લાગે છે. માળો એ જખરો છે, રેંકડી લઈને નીકળવું, છોકરાંને ફોસલાવવા ને દાળીઆ વેચી પૈસાદાર થવું.”

સૌ શવા શકરવારીઆનો વાંક કાઢતા જાય, દાળીઆની વાત કરતા જાય ને વળી પાછા આવતા શકરવારની વાટ જોતા જાય.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ગોવો ક્ષીટર

ક્ષીટર ઁટલે ઁનનમાં
કામ કરનારો. ગોવો પહેલાંનો
ઁવો ઁક ક્ષીટર હતો પણ
હમણાં ઁ ઘરડો થઈ ગયો
છે. હવે ઁ હથોડા ઉપાડી
નથી શકતો. હવે ઁ ઁનન-

માં કોલસા નાખી નથી શકતો. હવે ઁ ઁટલી
બધી મહેનત કેમ કરી શકે? હાથ પગ ઢીલા થઈ
ગયા છે. આંખેય પૂં કળાતું નથી.

ક્ષીટરનો પગાર તો કેટલોક હોય તે બસો પાંચ-
સોની મૂડી કરે? રૂયું ઁટલું બાધું અને બાધું
ઁટલું રૂયો. પણ ઘરડો થયો ઁટલે મીલમાંથી

રજ લઈને ઘેર બેઠો. હવે એણે કરવું શું ? જિંદગી આખી લોઢામાં અને આગમાં ગાળી પણ દિ'તો ઈના ઈ રહ્યા. હવે એણે કરવું શું ?

ગોવો બિચારો પંડોપંડ છે. એક બાયડી હતી તે તો મરી ગઈ ને છોકરુંછેયું તો થયુંજ ન હતું. તોયે આ એકલા પંડને ખવરાવવું તો પડે ના. ? પેટ માગે એનું શું ?

ગોવાએ હમણાં એક હાટડી કરી છે. ઘાસલેટ, દીવાસળીના બાકસ, રેવડી, શીંગ, દાળિયા, મમરા, ગોળ, એવું એવું ગોવો રાખે છે અને સાંજ પડ્યે બે પૈસા કમાય છે. આવી હાટડીમાં કમાણી તે શું થાય ને વળી આવા વખતમાં !

ગોવો કમાય એટલું ખાય ત્યારે માંડ પેટ ભરાય. વકરામાંથી ગોવો થોડોક લોટ લાવે, ટુંગળીના ગાંઠિયા લાવે, પાઈ અડધી પાઈનું મીઠું મરચું લાવે ને ગોવો રોટલાને ટુંગળીનું શાક ખાય. કોઈવાર તો એકલા રોટલાને મીઠુંએ ખાવું પડે. કોઈવાર ગોવો ભૂખ્યો પણ પડ્યો રહે. વખતે લોટ ન હોય તો વખતે પોતે જ

માંદો હોય. એનો કયો સગો લોટ આપે અને કઈ કાકી એને રોટલો ઘડી આપે ? હાડ હાલતાં હતાં ત્યાં સુધી ‘ગોવો ક્ષીટર ગોવો ક્ષીટર.’ હાડ ખખડ્યાં અને ઘડપણ આવ્યું એટલે સૌ સૌને રતે ! ગોવો બિચારો ગોવલો. એનું કોણ ?

ગોવાને મેં ગઈકાલે હાટડીમાં જોયો. હું કેટલાયે વર્ષે ગામમાં આવેલો તે એને માંડ માંડ ઓળખ્યો. પહેલાં તો એ હાટડીમાં ગગો કુરો રહેતો હતો. મને વહેમ પણ નહિ કે ગોવા ક્ષીટરે હાટ માંડ્યું હશે.

અમે નાના હતા ત્યારે બાપાની સાથે રૂના જીનમાં જતા. બાપા અમને બધું સાથે રહીને બતાવતા. એન્જીનની કેઠી આગળ એક પારસી બેસતો. એને અમે ઇજનેર કાકા કહેતા. એનું નામ કેકુ હતું. અમે એને કેકુકાકો કહેતા. કેકુકાકા આરામ ખુરશીમાં બેસતા અને ક્ષીટરોને હુકમ કરતા. હુકમ પ્રમાણે ક્ષીટરો કામ કરતા. ક્ષીટરોમાં ગોવો પણ હતો.

ગોવો તે વખતે પૂરા વીસ વર્ષનો. જરા જરા મૂછ આવેલી. શરીરે ઊંચો અને ધીંગો, હાથના

ખાંવડા ઉપર તો ગોટલા બાઝેલા. પગની પીંડીઓ તો જાણે લોઢાની. ગોવો ઘડીક હાથમાં પાવડો લે અને કોલસા નાખે. ગોવો ઘડીક હાથમાં હથોડો લે અને લોઢું ટીપે. ઘડીકમાં એન્જન ઉપર આંટો મારે અને અહીંતહીં તેલ પૂરે. પસીનો લૂછતો જાય અને ધમ ધમ ચાલતો જાય. કેકુકાકા તો હુકમ કરી જાણે. એની જીભ હાલે અને ગોવાના હાથ પગ હાલે. સાંજ પડે ત્યાં તો ગોવો કેટલુંચે કામ કરી નાંખે.

ગોવાને મારા બાપા ઓળખતા. બાપા કહેશે: ‘કાં ગોવા, કેમ ચાલે છે?’ હસીને ગોવો કહેતો: ‘એ બાપા તમ પરતાયે દહેર છે!’ ગોવો વધારે વાત કરવાયે ન રોકાય ને કામે જાય.

મને થયું, આ હાટડીમાં બેઠેલો ગોવો ફીટર ખરો, પણ તે દિ’નો ગોવો ફીટર અને આજનો ગોવો ફીટરમાં લાખ ગાડાનો ફેર. મને થયું, ક્યાં એ ફીટરનું શરીર અને ક્યાં આ ડોસાનું શરીર!

મેં પૂછ્યું: ‘કાં ગોવા ફીટર કેમ છે?’ આંખ તાણીને ગોવાએ મારી સામે જોયું. ધારી ધારીને બેઠને કહે: ‘તમે કે ભાઈ, ભગવાનદાદાના દીકરા

ના ? મને થયું કે ગોવો કીટર કહીને બોલાવનારો તો કોણ હશે ? ભાઈ, એ કીટરના દિ'તો ગયા. હવે તો આ સૌ ગોવાદાદા, ગોવાડોસા કહીને બોલાવે છે. જુઓને હવે તો ઘડપણ આવ્યું ને આ.... .'

ગોવાની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. જલ્મ આગળ ચાલી નહિ. મેં મારા આંસુ કળાવા નહીંધા.

વિઠલો વેઢાળો ---

આવું તે નામ
 શા માટે પડ્યું હશે ?
 વેઢાળો એટલે વળી શું ?
 એટલે એમ કે ગામ સમો
 એકલો વિઠલો જ હોશિ-
 યાર કે ગમે તેવા વેઢા-
 વાળા લાકડા વિઠલો
 ફાડી દે.

લાકડામાં ખાવ-
 ળના લાકડા ફાડવા

આકરા. અને એમાંયે એના વેઢા ફાડવા એ તોખા
 ભગવાન ! એક એક વેઢો ફાડતાં છાતી ઊંચી થઈ
 જાય ને હાથને ગોટલા પાડે.

વિઠલો નાનપણથી જ લાકડા ફાડવાનું કામ કરતો. એનો બાપ પણ લાકડા ફાડતો. એના બાપનો બાપે ય લાકડા ફાડતો. દાદાથી એ લોકો લાકડા ફાડવાનું કામ કરતા.

બિચારા બધા લાકડા ફાડી ફાડીને મરી ગયા ને એની પાછળ હથોડા અને છીણીઓ મૂકતા ગયા. વિઠલાના બાપે એની વાંસે વિઠલો મૂક્યો ને સાથે જો હથોડા અને થોડીક છીણીઓ મૂકી.

દસ વરસથી વિઠલો કામ કરવા મંડ્યો. વિઠલો લાકડાની વખારે જાય અને નાના લાકડા ફાડે. મૂળજી સુથાર રોજ આનો જો આના બાપે અને દિ' બધા કામ કરાવે. બાપે જિંદગી આખી લાકડા ફાડ્યા અને હાડકાની કોચકીઓ કરી નાખી ત્યારે વાંસે એક દિ'નું બાવાનું ન નીકળ્યું. પછી નાની મોટી મૂડી તો શું નીકળે ! સાંજ પડ્યે માંડ રોટલો કમાય એમાં વિઠલાને ભણાવે પણ શું ? વિઠલો નાનપણમાં આથડ્યો અને દસ વરસનો દાડીએ ચડ્યો. દાડી ન કરે તો સાંજે માબાપનું શું ?

મા હતી પણ એ તો અપંગ જેવી હતી.

બિચારી કોઈનાં દળણપાણી પણ કરી શકતી ન હતી. માંડ કરીને રોટલા ઘડી આપે ને કળશ વાસીદું કરે.

વિઠલો મોટો થયો ને હથોડો હાથ બેઠો. વિઠલો નાના લાકડામાંથી મોટા લાકડા ફાડવા લાગ્યો. વિઠલો બેને બદલે ચાર આના કમાવા લાગ્યો. વિઠલો અને મેની મા રોટલો અને શાક ભેળા થયા.

વિઠલો સાંજે પાછો આવે ત્યારે ફાટેલા લાકડાના છોડિયાં લેતો આવે. માને ચૂલો સળગાવી દે. રોટલાનો લોટ કાઢી આપે. શાક સુધારી આપે અને દે લે કરે.

મા રોટલા ઘડતી જાય ને વાતો કરતી જાય. ‘બાપાવિઠલા, જેવી ભગવાને નાખી એવી ઉપાડવી. તારા બાપ લાકડા ફાડી ફાડીને મરી ગયા પણ આપણે બે પાંદડે ન થયા. બે છો ના, આ ધરમાં શું છે ? ઘંટી, તાવડી ને પાણીના માટલા સિવાય શું ભાળે છે ? પણ વિઠલા, તારા બાપે એક છોડિયાં સરખાની ચોરી કરેલી નહિ. છોડિયાં લાવે ઈ એ પુછીને લાવે. વિઠલા, બેજે

બાપ, મારો પંડ તો આજ છે ને કાલ નથી પણ તારા બાપાને રસ્તે હાલ્યો જાણે. જાણે, કોઈ કામનો ચોર થઈશ નહિ. ”

વિઠલો આ બધું સાંભળતો અને મરચું ને રોટલો ખાતો જતો.

ડોશી તો મરી ગયાં ને વિઠલો એકલો રહ્યો. વિઠલો જુવાનજેઘ થયો હતો. રોટલો ખાધેલો પણ એનાં કાંઈ બાંવડા ! અને એનું કાંઈ બળ ! પણ એવો બળીઓ વિઠલો એવો તો શોભે કે વાત કરો મા.

વિઠલો સવારે વહેલો ઊઠે. મોતીતળાવે નાહી આવે. શંકરને પાણી ચડાવે. ટાઢો રોટલો ને મરચું ખાઈ લે ને પછી લોઢાં લઈ બંધ બેસરાણે બેસે.

‘ કાં વિઠલા, વેઢા ફાડવા આવવું છે કે ? નકરા વેઢા છે. ’

વિઠલો કહેશે : “ વેઢા ને બેઢાં. જે કહે તે ફાડી આપું. ”

“ વિઠલા, ત્રણ આના મળશે ત્રણ આના. ”

“ ના ભાઈ, મારે ત્રણ આનામાં ખાવું શું ને બાકીને ખવરાવવું શું ? ”

“ ત્યારે ચાર આના, પાંચ આના, છ આના. ”
વિઠલો છ આને લાકડા ફાડવા જાય.

પસ, વિઠલો કામ પર ચડ્યો એટલે ચડ્યો. એની માએ એને કાનમાં વાત કીધેલી. એના બાપને તો એણે નજરો નજર ભાળેલો. એના બાપે કોઈ દિ’ હામ હાડકાં કર્યા હોય તો ને ? જેવા બાપ સાચક એવો જ એનો દીકરો સાચક.

વિઠલો હીંદ-હીંદ કરતો જાય ને છીણી ઉપર ઘણુ પછાડતો જાય, વિઠલાને ડીલે પરસેવા પરસેવા વયા જાય પણ વિઠલો ખોટો પારો ન ખાય. લાકડાના વેઢા પણ એવા કે છીણીની ધાર ભાંગે પણ એમાં લીંટો ન પડે, પણ એ તો વિઠલો વેઢાવો કે વેઢા તો શું, પણ એના બાપાનેય ફાડી નાખે. ખૂબ થાક લાગે ત્યારે વિઠલો પારો લે, છાંયે બેસે અને હોઝલી સળગાવે. એના બાપ જેમ વિઠલો પણ હોઝલી પીતો.

વિઠલો ઘણુ પછાડે ત્યારે ધરતી ધમધમે.

છીણીની માથે હથોડો પડે તે જાણે લોહું તૂટી જશે. અને હાથમાં જોર એયું કે ઘા આઘો પાછો ગયો તો ભોંમાં પા હાથ ખાડો પડી જાય.

પણ વિઠલાના આવાં જોર કેટલા દિ' ચાલવાનાં ? આટલી મહેનત પાછળ ખાવાનું તો કે રોટલો ને મરચું, શાક ને છાશ. ધી દૂધનું તો વિઠલાથી નામ ન લેવાય. વાર પરખે ભાળે ઈ ભાળે. મોટી વખારોની વખાર વિઠલો લાકડા ફાડીને ભરીદે ને લાકડાવાળો હજારો કમાય પણ વિઠલાના તો છ કે આઠ આના ખત્તાએ લખ્યા એ લખ્યા. ખત્તા પણ જખરો !

વિઠલો એવડો ને એવડો થોડોક રહે છે ? જુવાનમાંથી આઘેડ અને આઘેડમાંથી ઘરડો થયો તોયે વિઠલો લાકડાના વેઠા ફાડે છે. એના જેવો ખીન્ને કોઈ વેઠા ફાડી જાણે નહિ. ઘરડો વિઠલો—દમ લેતો વિઠલો—એ પેલી છાપરી નીચે નીચે વેઠા ફાડે. હમણાં તે થાક ખાવા ખેસશે. હોકલી પીશે ને વળી પાછો ખોંખોં કરતો લાકડા ફાડવા માંડશે. હવે તો એનો હાથ પાતળો પડી ગયો

ગયો છે. નસેનસુ દેખાય છે ને હથોડો ઉપાડે છે, ત્યારે પેટ ને છાતી ઊંચા થઈ જાય છે ને વારે ઘડીએ વિઠલાને ઉધરસ આવે છે.

સાંજ પડશે ને વિઠલો ઘેર જશે. જતાં જતાં પાંચ છાડિયાં માગી લેશે. જિંદગીમાં એણે સમ ખાવા એક પણ છાડિયું નથી ચોર્યું.

હમાણાં વિઠલો થાક્યો પાક્યો ઘેર જશે. ખાટલીએ બેસશે. દસ વરસના ગગાને અને ત્રણ વરસની ગગીને રમાડશે અને વાળુની વાટ બેશે.

વિઠલાની વહુ બહુ સારી છે. જેવો છે એવો ગરીબ સંસાર સંતોષથી ચલાવે છે ને મજ કરે છે.

વિઠલો ખાતો ખાતો એના બાપા અને એની બાની વાતો કરે છે અને છોકરાને કહે છે કે : ‘ભા, એક છાડિયું સરખું ચે ચોરીશ નહિ અને ‘કોઈ દિ’ પણ કામનો ચોર થઈશ નહિ.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ માજી

નહિ ઊંચા, નહિ
નીચાં, એવાં એ માજી
હતાં. માજી પાતળાં તે
ન કહેવાય પણ એટલાં
બધાં જાડાએ નહિ. એ
ઉમ્મરે મોટાં હતાં પણ
દીકરા વિનાના હતાં.

એ માજી હતાં પણ કોઈ એને માજી કહે એમ નહોતું.

નાનું એવું ઘર હતું. ગામડાનું એ ઘર.
નીચા છાપરાનું, માથે નળિયાવાળું, જુના કાઠવળા-
વાળું, તૂટેલાં નળિયામાંથી ખારી વિનાના ઘરમાં

ચાંદરણાં પડે એવું. ઘરની ભીંતે ગાર હતી ને ગારે પોપડાં કાઢ્યાં હતાં.

ઘરની ઘરવખરીમાં જૂની પેટી હતી. નાનો એવો હડકો [ધસ્કોતરો] હતો. શીકું હતું. કોઠીઆ હતી. તૂટેલાં ફૂટેલાં માટલાં હતાં. અને ભાંગેલોતૂટેલો કેટલોય સરસામાન હતો.

ઘર ડોશીનું હતું કે સામાનનું હતું એ તો ભગવાન જાણે પણ ઘર ડોશીનું જ હતું.

ઘરના ઉંખરાની ઓલીકોર, ઘરની અંદર માજી બેઠાં હતાં. સોઢણીઆની જાતનું માજીએ ઓઢણું ઓઢ્યું હતું. માજીના વર પચ્ચીસ વરસ પહેલાં દેવ થયાં હતાં. માજીનો વેશ વિધવાનો હતો.

મને થયું, માજી પાસે જઈ ને વાતો કરું. મારી એવી એક દેવ છે. આવું કોઈ મળે તો વાતો કરવી ને અનુભવનું ભણવું.

“ માજી, કેમ છો ? ”

“ ઠીક છે ને ભા. ”

“ માજી, જમ્યા કે હજી વાર છે ?”

“ આજે રામનોમ છે. આજે અપવાસ છે. હમણું લોટ માગી આવી. આ તાંબડીમાં આટલો આવ્યો. ”

માજીની તાંબડીનો લોટ મેં જોયો. મારો ભાઈ-બંધ જમનો નાનપણમાં લોટ માગતો તે મને યાદ આવ્યું. નથુ શુકલની તાંબડી નજરે તરી.

“ માજી, આટલો બધો લોટ રોજ મળે છે ?”

“ નારે ભા, હું તો બે ચાર દિ’ બે આટો મારું છું. મારા એક પંડને ખાવું એટલે કેટલોક લોટ જોવે ! અને મને તો ખરક બ્રાહ્મણને ત્યાંથી રોજ રોટલો ને શાક મળે એટલે આ લોટ તો કોકવાર કામ આવે. એનું વળી શાક પાંદડું એવું લેવાય. અમે અતીત ખાવા છીએ. આ મંદિરમાં મારો ભાઈ પૂજરી છે. હમણું અમે નોખાં રહીએ છીએ. ”

માજી નિરાંતે વાતો કરતાં હતાં. વર્ષોથી ગોઠવાઈ ગયેલી જિંદગીની વાત કરતાં તેના મોં ઉપર એકંદરે જાતની સારી માઠી અસર નોતી થતી. ઘણી

મરી જાય, દીકરો મરી જાય, ભાઈથી નોખા
રહેવું પડે, કોડીઆ જેટલી ઓરડીમાં પડ્યા
રહેવું પડે, એ બધું ટોશીને માટે જાણે કાયદા
પ્રમાણે લાગતું હતું.

“ માજી, આ રોટલો શેનો ? ”

“ ઈજ હું કહેતીંતી ને ખરકને ત્યાંથી આવ્યો
છે. ”

“ પણ આજ તો રામનવમી છે. ”

“ હા, એટલે તો વડીનું શાક ભાઈને ત્યાં
મોકલ્યું ને આ રોટલા ફૂતરાને નાખીશ. ”

મને થયું કે આ રોટલો પવિત્ર છે. દયાધર્મ સમજી
ખરકે બાઈને આપ્યો છે. ફૂતરાને મળે કે હું ખાઉં
એમાં વાંધો શું છે ?

“ માજી, મને ખાવા આપશો ? ”

“ તમે શું કામ ખાઓ ભા ? ”

“ મને ભૂખ લાગી છે. મારે તો રોટલો ખાવો
છે. હું તમારો દીકરો છું, એમ ગણીને રોટલો
ખવરાવો. ”

માજ અવાક રહ્યાં. મેં રોટલો હાથમાં લીધો. માજ પાસેથી એક થાળી કાઢીને એમાં મેં મૂક્યો.

માજ કહે, “લ્યો, શાક મંગાવું, એલ્યે ઘેર આપી દીધું છે તે.”

મેં તો લૂખા જ રોટલા ખાવાનું શરુ કર્યું.

ત્યાં તો ખીજ બેનો ખાવામાં ભળી. ત્યાં તો શાક આવ્યું, ત્યાં તો છાશ આવી, ત્યાં ખાંડેલાં મરચું ને મીઠું આવ્યાં, ત્યાં તો માજએ જરાક માખણ હતું તે આપ્યું.

“માજ, માખણ ક્યાંથી?”

“ઐ તો રોટલા હારે આવેલું છે.”

માજ તો બેઠાં જ હતાં. અમને ખાતાં બેઠને તાજુબ થતાં હતાં. ભાઈને ઘેરથી રોટલા ઉપર રોટલાં મંગાવતાં હતાં અને અમને ખવરાવતાં હતાં. ગાડાના પૈડાં જેવો રોટલો, જડી રેડ જેવી છાશ, ખાંડેલું મીઠું ને મરચું અને તીખી આગ જેવી વડીનું શાક ! ખાધું પીધું ને હો... ઈઆ કર્યું.

“ માજી આજે તો બહુ લહેર આવી. ”

“ સારું થયું ને ? ”

“ માજી, ફરાળમાં શું ખાશો ? ”

“ આ ગામમાંથી શકરિયાં આવશે તો ઈ, નકર બટેટાં લઈ આવીશ ને બાકીને ખાઈશ. ”

“ માજી, તમને બહુ ગડબડ થઈ ને અમે તમને હેરાન કર્યાં. ”

“ ના, મા, ગડબડ શેની ! અમાં હેરાન શેના ? ”

“ માજી, ત્યારે હવે રત્ન લેશું. ”

“ ભલે ભા. ”

માજી પાસેથી અમે વિદાય લીધી ને ચાલતાં થયાં. માજી અમારી સામે ટગર ટગર બેતાં ક્યાંય સુધી ઊભાં હશે તે કોણ જાણે !

કાનો રખારી

કાનો સીમમાં રહેતો
અને ઢોર ચારતો. કાનો ઢોર
ભેળો ઢોર થઈને રહેતો.
કાનો ઢોર પાછળ ફરે, દૂધ
પીએ, ઢોરની વચ્ચે સૂએ
અને ઢોરની ભાળ રાખે.

જેવાં એને ઢોર વા'લાં,
એવો જ કાનો ઢોરને વા'લો.

કાનો ઢોરથી આઘોયે ન જાય ને પાછોય ન
જાય. કાનો ઢોરની આગળ હાલે ને કાનો ઢોરની
પાછળ હાલે, અને કોઈ કોઈ દિ' કાનો ઢોરની વચ્ચે-
વચ્ચે પણ હાલે.

ઢોર પણ એવાં કે કાનાની નજર વેગે રહે.

જરાક આઘાં જય ને પાછું વળીનેજેયે. જરાક વાંસે રહી જય તો હડી કાઢીને કાના ભેળાં થાય.

સવાર થાય, ઢોર ચરે ને કાનો પાંવા વગાડે. ઢોર ચરતાં જય અને વાંસળી સાંભળતાં જય. વાંસળી જરાક બંધ થાય કે ઢોર ઊંચી ડોક કરીને જૂએ. કાનો ક્યાં ગયો ? વાંસળી કેમ નથી વાગતી ?

બપોર થાય ને ઢોર વડ હેઠે આવે. તાજ મજના શીળા નીચે ઢોર જેસે ને જેઠાં જેઠાં વાગોળે. નાનાં વાછડાંઆમતેમ ફૂટે ને ગળાની ટોકરી ટન્ ટન્ થાય. નાનાં પાડરું એમતેમ ઠંકે ને કુણું કુણું રણુકે. કાનો વડને થડ આડે પડખે થાય ને અને જેચાર મીઠાં ઝાલાં ખાય.

ત્યાં તો સાંજ પડવા આવે અને કાનો હાકોટો કરે. ધણુ આખું ઊભું થાય ને ગામ ભણી હાલી નીકળે. મોઢા આગળ ધણુ અને વાંસે કાનો. કાનાને ઊંચી એડીવાળા જેડા, બોરિયાવાળો લફલફીઆ ચોરણો ને ચોણવાળું કેડીયું અને જમણે ખભે ડાંગ. ઢોરનો ધણી, સીમના સિંહ જેવો રબારી, સૂરજ આથમે ઘેર આવીને ખાટલી ઢાળીને હેઠો જેસે. પુની રબારણુ ગાયો ભેંસોને દોહી ને દૂધનાં બોધડાં ધરમાં મૂકે.

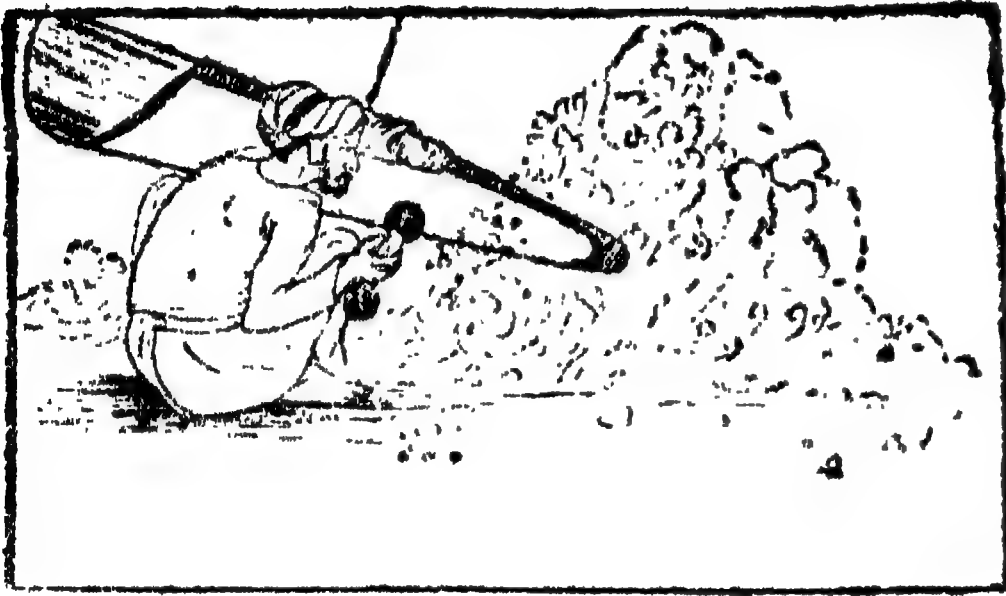
રાત પડે ને વાળુ વેળા થાય. કાનો રબારી ને પુની રબારણુ, લાખો, એનો દીકરો ને લાખી, લાખાની વહુ, અને નંદુ ભીખલો ને નથુડો રળિયાત, આખું કુટુંબ દૂધે વાળુ કરે. ગાડાના પૈડાં જેવો રોટલો ને દૂધ ને સાથે ગાજરનું અથાણું.

કાનો રબારી ઢારઢાંખરે ભરેલો હતો. શરીરે સશક્ત હતો. એ માણસમાં પૂછાતો. પુની રબારણુ છોકરેછેયે ઢાંકેલી હતી. શરીરે સજ્જપાવાળી હતી અને પાંચ બાયડીમાં ગણાતી. છેયાંછોકરાં આંગણામાં રમતાં, બેરડીનાં પાંદડાંની છાશ કરતાં, નળિયાની ગાડી કરતા, ઘોલકી ઘોલકીની રમત કરતાં અને મોટાં થતાં એમ સીમે જતાં.

રબારી સુખી હતો. રબારણુ સુખી હતી. રબારીનાં છોકરાં સુખી હતાં.

સૌ સંપીને રહેતાં, ઢાર પાળતાં ને ઢાર ચરાવતાં. રોટલાને દૂધ, રોટલા ને માખણુ, રોટલાને છાશ અને ખીચડી ને ઘી ખાતાં ને લહેર કરતાં. કોકવાર કળથીનું, તો કોઈવાર મગનું, તો કોઈવાર અડદનું શાક ખાતા ને મજા કરતા.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ નથુ પીંજરો

“કાં, નથુકાકા,
હવે રૂ પીંજવા કયા-
રે આવશે ? પાંચ
ગાદલાં ભરવાં છે તે
હવે આવોને ! ”

નથુ કહે: ‘ભાઈ, કાલ આવું. કાલ સવારે જરૂર !’
પણ નથુની કાલ પડે નહિ અને નથુ ગાદલા
ભરે નહિ.

નથુ ગામ સમ એક જ પીંજરો. એક પીંજરો
તો પીંજરો પણ કામનો ઉસ્તાદ પીંજરો. ઉસ્તાદ તો
ખરો પણ હાથનો પૂરેપૂરો ચોકળો. રૂનું એક પુમડૂંચે
ન બગડે તો !

નથુકાકાને કામનો પાર નહિ ને દિ'નો દુકાળ.
પણ નથુકાકા જીભના મીઠા અને કામે ઉતાવળા.
'કાલ્ય આવીશ, કાલ્ય આવીશ' એમ કહેતા જાય
અને એમ કરતાં એક સવારે આવીને ઊભા પણ રહે.

એક દિ' નથુકાકા આવ્યા ને આંગણમાં આવી
ઊભા રહ્યા. 'એ આવ્યો છું બેન, ગાદલાં, ગોદડાં,
ઝાશીકાં જે ભરાવવું હોય ઈ ભરાવી લ્યો. ઘરેય નથી
જવું ને બારેય નથી જવું. રમજુડાની મા ગઈ છે
બહારગામ. બે ત્રણ દિ' હાથોહાથ છે. આ અહીં જ
બપોર કરી લઈશ ને પાછો કામે વળગીશ.'

બાપા કહેશે: 'એલા નથુ, ડાહ્યો તો ખરો.
આવું કરે તો અમને બાડુ ગમે.'

બાપા કહેશે: 'એ ચાલો ક્યાં ગયા? હવે જ પીં-
જવવું હોય, ભરાવવું હોય, ઈ ભરાવો. ઝાલી ઝારડી
ખાલી કરો ને ઈ નથુભાઈ ને સોંપી દો.'

નથુ ઝારડીમાં તાંત ઉતારે. માથે બંધાણું
મૂકે ને જુનાં ગાદલાં ઉપેડવા માંડે.

નથુ વચ્ચે વચ્ચે ઘોડતો જાય. આના કરતાં તો નવું રૂ નાખો તો મોઘું પડે. ઝાંણ રૂ ના ભાવ સાવ સોઘાં છે. આ તો સોના કરતાં ઘડામણ મોઘું થશે. રૂ જોડણું તો મારું પીંજમણ થશે.

બા કહેશે: ‘ હવે ઝાંણ તો થયું તે થયું. તમ તમારે વરસે વરસ કરો છો અમ કરોને ! ’

નથુકાકા જુના રૂનો મોટા બંધા ઢગલો કરે. પછી કાથીના ખાટલા ઉપર નાંખ અને પછી એને વાંસની લાંબી સેટીઓ વડે સળાડે. રૂને એવું ગરિવાડે એવું સળાડે કે રૂમાંથી બધી કીટી ખરી જાય અને રૂ હલકું હલકું થાય.

કાકા અમને કહેશે: ‘ તમે ઓરડીમાંથી વયા જઓ, નકર કીટી ગળામાં જશે અને ગળું રહી જશે.’ પોતે તો નાક અંન મોઢા આગળ ઘોડીનું બાંધે અને પછી રૂ ને ધમધમાવે.

પછી નથુકાકા પીંજણ લે. ઢૂં ઢૂં, ઢૂં ઢૂં, ઢૂં ઢૂં, ઢૂં ઢૂં થવા માંડે. નથુકાકા એક હાથે પીંજણ પકડે, બીજે હાથે ઘોકો હલાવે ને તાંત ઉપર રૂ ચઢાવે.

પીંજણુ દ્રેં ટફ થવા માંડે ને રૂ તાંત ઉપર ચડી ચડી ને ચોખ્ખું થવા માંડે.

નથુકાકાનો કાંઈ હાથ! એવો તો મજબૂત અને એની તે કાંઈ ફાળ! ઘડીકમાં તો કેટલું બધું રૂ પીંજ નાંખે. પીંજ પીંજને રૂ નો મોટો ઢગલો કરે. રૂ ઘોળું મજનું ખારતા જેવું થઈ જાય. નથુકાકા કહે: ‘એ જુઓ હવે આ રૂ ? કેવું હતું ને કેવું થયું ? છે કાંઈ કે’વા વારો ? ઘોળું દૂધ જેવું થયું છે ના ?

ત્યાં તો બપોર થાય ને નથુકાકા તાંત હેઠી મૂકે. નથુકાકા કેમ જાણે ઘરનું માણસ હોય તેમ ખાને સાદ પાટીને કહે: ‘એ બેન, લાવજો હવે ખાવાનું. બપોર તો ક્યારની પડી ગઈ.

નથુકાકા હાથ, મોઢું, કપાળ, દાઢી ધૂએ. દાઢીમાં જરા જરા રૂ ભરાયું હોય એ તો એમ ને એમ રહે. કાકા કાંઈ કાચમાં જેવા નવરા ન હોય કે દાઢીએ ભરાએલ રૂના ખુંભણ કાઢવા બેસે. નથુકાકા કોણી સુધી હાથ ધૂએ, ગોઠણ સુધી પગ ઘોઈ ને પછી હાથ કરી પલાંઠીવાળી જમવા બેસે.

એમ તો બા સારાં હતાં. ઘરમાં જે રાંધ્યું હોય તે બધું નથુકાકાના ભાણામાં પીરસે. કશો ભેદભાવ ન રાખે.

નથુકાકા નિરાંતે ખાય. પછી જરા આડે પડે ખે થાય ને વળી પાછા કામે લાગે. નથુકાકાનું ઈ ભારે. નથુકાકા નકામી એક પણ પાણુ ન ગાળે. કામ સાથે કામ. ખોટી બડાઈ એ નહિ ને અલક-મલકના ગપ્પાંએ નહિ.

નથુકાકા ખોળીયામાં રૂ ભરવા માંડે. ગાદલાં ભરે, ગોદડાં ભરે, ઓશીકાં ભરે. બધું ઝટપટ ભરી નાંખે. કાકા ભરવામાં હોશિયાર. એકલે પડે કામ કરે પણ મોળા નહિ. રૂ ભરતા જાય, સોટીથી સરખું કરતા જાય અને ગાદલું મજનું ભરતા જાય.

ગાદલું ભરાઈ જાય, ગોદડું ભરાઈ જાય, પછી નથુકાકા દારી કાઢે ને ફીટિયા લે. ફાંટીએ ફાંટીએ ફૂદડી મૂકતા જાય ને દાખીને ફાંટાઓ લેતા જાય. એમ કરતાં કેટલું બધું ભરી નાખે.

એમ કરતા સાંજ પડે નથુકાકા ખભે ખેશિયું નાંખે, માથે ફેંટિયું મૂકે ને ઘર ભણી હાલે.

હાલતાં હાલતાં કહેતા જાય: ‘એ કાલે ય આવીશ.
કામ ભેળું કામ, વળી વરસ દિ’ની વાટ. જેટલું કાઢવું
હોય તેટલું કાઢી રાખજે.’

નથુકાકા હાથમાં તાંત લઈ ઘેર જાય ને અમે
નવા ગાદલામાં આજોટીએ.

અમે નિશાળમાં ભણતા હતા. મોટા મહેતાજી લાંબી સોટી લઈ ભણાવતા હતા. નિશાળમાં કલખલ કલખલ થતું હતું અને મહેતાજીઓ ધરાડતા હતા.

એકદમ બેચાર છોકરા દોડતા આવ્યા અને મોટા મહેતાજીને કહે માસ્તર સા'બ માસ્તર સા'બ આપણા ડિપોટી સા'બ.

આવે છે. એ પણે દરવાજા આગળ દેખાય.

મોટા મહેતાજી હેબતાર્ધ ગયા. એકાએક ડિપોટીસાહેબ ક્યાંથી? એતો હાંફલા ફાંફલા થઈ ગયા.

ટેબલ ઉપરથી ફેંટો માથે મૂક્યો પણ સવળાને બદલે
અવળો મૂકાયો. ગભરાટમાં ને ગભરાટમાં મહેતા-
જની પાછલી કાછડીનો છેડો છૂટી ગયો. મહેતાજી
ડિપોટીને લેવા માટે સામે દોડ્યા. નિશાળ આખી
ચૂપચાપ થઈ ગઈ. બધા શિક્ષકો ટાઢાટમ થઈ ગયા.

ત્યાં તો ડિપોટી નજીક આવ્યા. બરાબર ડિપો-
ટીજ. એમાં જરાકે ફેર નહિ. નાકે ચરમાં, ખભે
ખેસ, હાથમાં લાકડી ને માથે ગુજરાતી પાધડી.
અસલ ડિપોટીની જ ચાલ.

મહેતાજી અને ડિપોટી નિશાળના બારણા
આગળ ભેટાભેટ થઈ ગયા. મહેતાજીએ સલામ કરી
આવકાર આપ્યો: ‘પધારો શા’બ. ઓચીંતા ક્યાંથી?’
ત્યાં તો ડિપોટીના મોઢામાંથી બે લાંબા દાંત દેખાયા ને
મહેતાજી સમજી ગયા કે આતો પેલો રત્નો ભાંડ.
ત્યાં તો રત્નો ભાંડ હસીને બોલ્યો: ‘વાહ મહેતાજી
શા’બ, ભણેલ ગણેલ તમેય છેતરાણા ? લ્યો, હવે
રાજી કરો.’ મહેતાજીએ ચાર છ આના આપી રત્ના
ભાંડને રાજી કર્યો.

એક દિ’ મારી કાઢીવાત કરવા બેઠાં કે આજ તો

ભારે ગમ્મત થઈ. અમે નદીએ બેઠાં ઉટકી પાણી ભરતા'તાં ત્યાં એક બીબી આવી ને એ પાણુ બેડું ઉટકવા લાગી. અસલ બીબી જેવી જ બીબી. પગમાં ચોરણી, ડીલે અંગરખો ને નાકે વાળી. અમને થયું આ ગામમાં તો મુસલમાન નથી ને આ બીબી ક્યાંથી? ત્યાં તો બીબીએ ઝટ લઈને અમારા ગાળેલા વીરડામાં છાલિયું બોલ્યું ને પાણી ભર્યું. અમે તો બેઠું જ રહ્યા. અમે કંઈક કહેવા જઈએ ત્યાં તો બીબી લાંબા હાથ કરીને બાઝવા ને પોતાના ઘડાનું પાણી અમારા ઘડા ઉપર નાખવા લાગી. અમે એક ભાઈને સાદ કર્યો ત્યાં તો મોઢામાંથી બે દાંત કાઢ્યા ને ખડખડ હસવા લાગી. અમે તુરત એને ઝાળખી ગયાં. અમે કીધું: 'ઝાચ, આ તો રત્નો ભાંડ. રોયાને બીબીને વેષ પાણુ અસલ આવડે છે.'

પાસે બેઠેલા બાપુએ કહ્યું: 'અરે, રત્નો તો અસલ ભાંડ છે. એકવાર એણે ભારે કરેલી. દશેરાનો દિવસ હતો અને દરબારમાં કચેરી ભરાયેલી. ગવૈયો ગાતો હતો. વાહર ઢોળવાવાળા દરબારને વાહર ઢોળતા

હતા. છડીદાર છડી પોકારતો હતો. બાપુ બેઠા બેઠા બધું આનંદથી જોતા હતા. એટલામાં સળવળાટ થયો અને કચેરીને બીજે છેડેથી લોકો ઊઠવા લાગ્યા ને સલામ ભરવા લાગ્યા. ચારેકોર કાનમાં કાનમાં વાત થવા લાગી. ‘ગોરો આવ્યો છે.’ ‘ગોરો આવ્યો છે.’ ‘પ્રાંતનો શા’બ હશે.’ ‘મોટો શા’બ હશે.’ દિવાન સુધીના બધા માણસો એકદમ ઊભા થઈ ગયા.

સાહેબ તો ટટ્ટારને ટટ્ટાર ચાલ્યો આવતો હતો. હાથમાં મોટી લાકડી, મોમાં ચિરૂટ, બગલમાં ટોપો અને રોક તો ક્યાંઈ માય નહિ. અસલ ગોરો જ જોઈ દ્યો. ગાલ તો લાલ લાલ ટમેટા જેવા.

બધા ઊભા થયા પણ જ્યાં બાપુ ઊભા થવા જાય ત્યાં તો રતનાએ મોઢામાંના બે મોટા દાંત બહાર કાઢ્યા. રતનો એકદમ સલામ ભરી બોલી ઊઠ્યો: ‘ખમા બાપુ, ખમા અન્નદાતા. ઘણું જીવો અમરસંગળ બાપુ.’ આખી કચેરી રતનાની સામે જોઈ રહી. રતના ભાંડે દિવાનશા’બ સુધીના સૌને ઊભા કર્યા. ખરો, રતનો ભાંડ ખરો.

આવું આવું તો રતનો કેટલુંયે કરે. મનમાં આવે એવો વેષ રતનો કાઢે. અને બધાયને ભૂલમાં નાખે.

પછી છેલ્લી ઘડીએ ખોટા દાંત દેખાડે ને ખડખડ હસે
એટલે સૌ જાણે કે આતો ભાંડ !

કાંઈક વાર પરખ હોય, મોટો એવો તહેવાર
હોય, ત્યારે રત્નો નવો વેષ કાઢી લાવે ને લોકોને
ખુશી કરે.

ગામના છોકરાં તો રત્નાની પાછળ પાછળ
કૂર્ચા જ કરે. એકવાર ખખર પડી કે આ રત્નો છે
એટલે તો છોકરાં આઘા ખસે જ નહિ.

રત્નો ભાંડ ખરો વેષધારી. હજી એના જેવો
ખીજે કોઈ જોયો નથી. એનાં અમે કેટલાયે વેષ
જોયેલા. કુંભારનો, નગરશેઠનો, વાળંદનો, બ્રાહ્મણનો,
પટેલનો, પખાલીનો, બધાયના વેષ અમે જોયેલા.
રત્નો ભાંડ જિંદગી સુધી સાંભરશે.

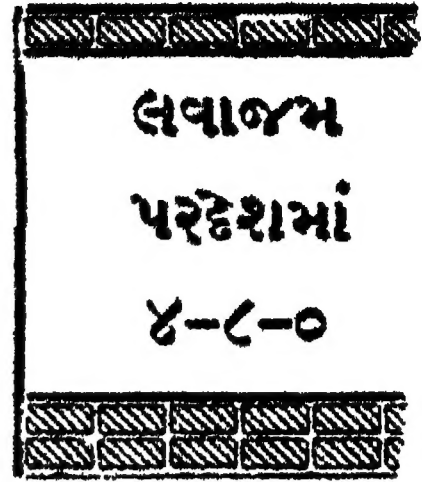
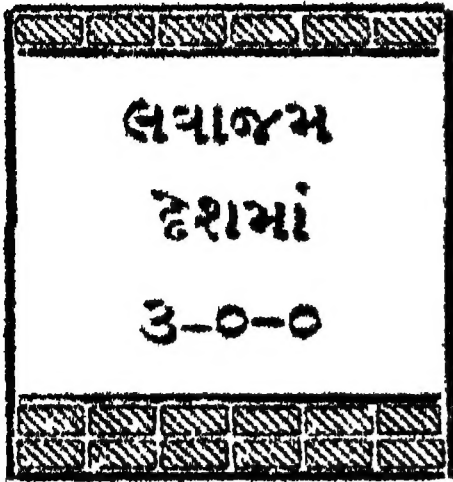

બાળકોનું

સચિત્ર

માસિક

તંત્રીઓ

સોમાભાઈ ભાવસાર : દિનેશ ઠાકોર

○

- એકજ વર્ષ વીતતાં જે બાલમાસિકોની મોખરે આવી જિભુ છે.
- એમાં દરેક અંકે બાળકોને મનગમતી વાતો, ગીતો, પ્રવાસવર્ણનો, વિજ્ઞાનકથાઓ વગેરે આપવામાં આવે છે.
- ઘડિયાળના ટકોરાની જેમ દરેક માસની ૧લી તારિખે જે બાળકોના હાથમાં આવી જાય છે.
- તમે એના ગ્રાહક નથી ? તો આજેજ લખો.

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ૨૪૫૬; ભદ્ર : અમદાવાદ.

લોર્ડકોન પ્રિન્ટરી : અમદાવાદ.

